

Analysis of some issues related to obtaining citizenship in international legal norms and legislation of foreign countries

Davron MAMASOBIROV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 November 2021

Accepted 20 December 2021

Available online

15 January 2022

Keywords:

person,
citizenship,
single citizenship,
stateless person,
equal citizenship,
constitutional and legal
status of a citizen.

ABSTRACT

In this article, the main postulates of international legal norms and the legislation of foreign countries are analyzed. Proceeding from this, it becomes clear that on the basis of the institution of citizenship, the State and the individual enter into relations through mutual rights and obligations, namely, the state and the individual enter into relations through mutual rights and obligations. In accordance with international principles and standards established on the basis of international legal documents, it was determined that the institution of citizenship strengthens the legal status of a person from the point of view of the constitution. The influence of the international trend, the reduction of the status of "stateless person" as an integral part of human rights on the expansion of human access to rights and freedoms is analyzed.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp374-380>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Халқаро ҳуқуқий нормалар ҳамда хорижий мамлакатлар қонунчилигида фуқароликни олиш билан боғлиқ айрим масалалар

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

шахс,
фуқаролик,
ягона фуқаролик,
фуқаролиги бўлмаган
шахс,
тенг фуқаролик,
фуқаронинг
конституциявий-ҳуқуқий
мақоми.

Халқаро ҳуқуқий нормалар ва хорижий давлатлар қонунчилиги асосида, фуқаролик институти асосида давлат ва шахснинг ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятлари орқали муносабатга кириши маълум бўлди. Фуқаролик институти халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ўрнатилган халқаро принцип ва стандартлар билан шахснинг ҳуқуқий мақомининг конституциявий-ҳуқуқий жиҳатдан мустақамланиши аниқланди. Инсон ҳуқуқларининг узвий қисми сифатида Фуқаросизликни камайтириш халқаро тенденцияси шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлардан фойдаланиш имкониятини оширишига таъсири баҳоланди.

¹ deputy dean, Tashkent State University of Law, Tashkent, Uzbekistan. E-mail: mamasobirovd@gmail.com.

Анализ некоторых вопросов связанных с получением гражданства в международно-правовых нормах и законодательстве зарубежных стран

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

лицо,
гражданство,
единственное
гражданство,
лицо без гражданства,
равное гражданство,
конституционно-правовой
статус гражданина.

В данной статье, проанализированы, основные постулаты международно-правовых норм и законодательство зарубежных стран. Исходя из этого, становится ясно, что на основе института гражданство государство и индивид вступают в отношения через взаимные права и обязанности, а именно, государство и индивид вступают в отношения через взаимные права и обязанности. В соответствии, с международными принципами и стандартами, установленными на основе международно-правовых документов, было определено, что институт гражданства укрепляет правовой статус человека с точки зрения конституции. Проанализировано, влияние международной тенденции, сокращения статуса «лицо без гражданства» как неотъемлемой части прав человека на расширение доступа человека к правам и свободам.

Замонавий халқаро ҳуқуқда фуқаролик масалаларига оид қоидалар, асосан, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида, Қочқинлар мақоми тўғрисидаги конвенция, Апатридлар мақоми тўғрисидаги конвенцияда, Турмуш қурган аёлларнинг фуқаролиги тўғрисидаги конвенцияда, Фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг камайтирилишига доир конвенцияда, Ирқий камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги халқаро конвенцияда, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактда, Аёлларга нисбатан камситишларнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги конвенцияда, 1989-йил 19-январда бўлиб ўтган Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Конференциясида, иштирокчи-давлатлар вакилларининг 1986-йилги Вена йиғилишининг якуний ҳужжатида, 1997-йил Фуқаролик тўғрисидаги Европа конвенцияси ва бошқа халқаро ҳужжатларда белгилаб қўйилган. [1. Р. 38].

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош Ассамблеяси томонидан 1948-йил 10-декабрда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида ҳеч ким ўзбошимчалик билан ҳибсга олиниши ёки сургун қилинишига йўл қўйил-маслиги, ҳар бир шахснинг ўз жойида эркин яшаш ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқига эга эканлиги, шахс ҳар қандай мамлакатни, шу жумладан, ўз мамлакатини тарк этиши ва қайтиши, ҳар кимнинг фуқаролик ҳуқуқига эгалиги ва ҳеч ким ўз фуқаролигидан ёки ўз фуқаролигини ўзгартириш ҳуқуқидан ўзбошимчалик билан маҳрум этилиши мумкин эмаслиги ва бошқа ҳуқуқлар мустақамлаб қўйилган.

1951-йил 28-июлдаги Қочоқлар мақоми тўғрисидаги конвенция аҳдлашувчи давлатлар учун иложи борица қочқинларни ассимиляция ва национализация қилишни осонлаштиради. Хусусан, улар табиийлаштирилган иш оқимини тезлаштириш ва улар билан боғлиқ божлар ва харажатларни камайтириш учун барча имкониятларни ишга соладилар [2].

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Иқтисодий ва Ижтимоий Кенгаши Қарорига биноан 1954-йил 28-апрелда қабул қилинган Апатридлар мақоми тўғрисидаги конвенцияда “апатрид” атамасига таъриф берилган. Бу атама ушбу мақомдаги шахсларга ҳеч қандай давлат томонидан ўз қонунлари асосида фуқаро сифатида қаралмайди. Унда таъкидлаш керакки, шартнома берувчи давлатлар имкон қадар иложи борица фуқароликка эга бўлмаган шахсларни ассимиляция ва натурализация қилишга ёрдам беради.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 15-моддасида “ҳар кимнинг фуқароликка бўлган ҳуқуқи бор” ва “ҳеч ким ўз фуқаролигидан ёки ўз фуқаролигини ўзгартириш ҳуқуқидан ўзбошимчалик билан маҳрум этилиши мумкин эмас”, деб таъкидланган. Ҳеч қандай натижа оила аъзолари ва чет эл фуқаролари, шунингдек, никоҳ иттифоқи мавжуд бўлган пайтда эрнинг фуқаролиги ўзгариши хотиннинг фуқаролигига автоматик равишда таъсир қилмайди. Ҳар бир шартнома берувчи давлат ўз фуқароларидан бири билан турмуш қурган чет эллик аёл турмушга чиқиш учун махсус, соддалаштирилган тартибда унинг талабига биноан эрининг фуқаролигини олишига келишиб олди. Бундай фуқароликни бериш давлат хавфсизлиги ёки жамоат тартиби манфаатларига кўра чеклашларга олиб келиши мумкин [3].

1954-йил 4-декабрдаги Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош Ассамблеясининг 896-сонли Қарорига асосан ваколатли вакиллар мажлиси томонидан 1961-йил 30-августда қабул қилинган Фуқаролиги бўлмаган шахсларни қисқартириш тўғрисидаги конвенцияга асосан давлат ўз ҳудудида туғилган шахсга фуқароликка эга бўлмаган шахсларга фуқаролик беради. Бундай фуқаролик туғилган пайтда, қонун бўйича ёки манфаатдор шахснинг тегишли органлари ёки унинг номидан давлат қонунларига мувофиқ сўралганда фуқаролик беради. Бундай талаблар рад этилмаслиги керак. Манфаатдор шахсларнинг илтимосига биноан фуқаролигини беришни назарда тутувчи аҳдлашувчи давлат, шунингдек, ўша ёшдаги фуқарога нисбатан қонунга биноан ва унинг қонунчилиги билан белгиланадиган шартлар асосида фуқароликни тақдим этиши мумкин. Аҳдлашувчи давлат ўз фуқаролигини бир ёки бир нечта шартларга мувофиқ, яъни шартнома давлат томонидан белгиланадиган муддат ичида, ўн саккиз ёшдан кеч бўлмаган ва 21 ёшдан катта бўлмаган ҳолларда имзоланганда, шахс ушбу аҳдлашувчи давлат ҳудудида, одатда, шу давлат томонидан белгиланадиган муддатда яшаса, агар бу муддат аризани топширишга беш йилдан ёки 10 йилдан ошмаса, манфаатдор шахс давлат хавфсизлигига қарши жиноят содир этганликда айбланмаган ва жиноий айбловлар бўйича беш йил ва ундан кўпроқ муддатга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинмаган тақдирда, манфаатдор шахс ҳар доим апатрид бўлгандагина тақдим қилиши мумкин. Агар бошқа давлат фуқароси бўлмаса, бу давлатнинг фуқаролигига эга бўлган, шартнома берувчи давлат ҳудудида никоҳда туғилган бола туғилиш пайтида фуқаролигини олади.

Аҳдлашувчи давлат ўз фуқаролигини тақдим этишни бир ёки бир нечта шартларга мувофиқлаштириши мумкин:

- талабнома берувчи ариза берувчи давлат томонидан белгиланган ёшга етгунга қадар топширилади, бу камида 23 ёшга тенг бўлиши керак;
- манфаатдор шахс мазкур давлат томонидан тайинланадиган уч йилдан ошмайдиган илтимоснома топширилгандан олдинги вақт мобайнида шартнома берувчи давлат ҳудудида бўлса;
- тегишли шахс апатрид бўлганда.

Кема ёки ҳаво кемаларида туғилган бола қайси давлат байроғи остида сузаётган кемада ёки ушбу ҳаво кемасини рўйхатдан ўтказган давлат ҳудудида туғилган деб ҳисобланади.

1979-йил 18-декабрда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган Аёллар тўғрисидаги камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенция [4] иштирокчи давлатларга аёлларга ўз фуқаролигини олиш, ўзгартириш ёки сақлаб қолиш учун эркаклар билан тенг ҳуқуқ берилишини таъкидлайди. Хусусан, улар никоҳда турмуш ўртоғи билан турмушнинг ўзгартирилиши автоматик тарзда хотиннинг фуқаролигини ўзгартиришга, уни фуқаролиги йўқ шахсга айлантиришга ва уни эрининг фуқаролигини қабул қилишга мажбур қила олмаслигига кафолат беради.

Фуқароликни олишнинг бир неча йўли мавжуд. Биринчидан, фуқаролик туғилиш орқали олинади. Ота-онанинг фуқаролигига кўра, бола туғилган жойга боғлиқ бўлган тақдирда туғилиш бўйича фуқаролик белгиланиши мумкин, яъни тупроқ ҳуқуқи асосида. Тарихий жиҳатдан қадимги дунё мамлакатларида **қон ҳуқуқи** асосида фуқаролик белгиланиши хос бўлган. Аҳолининг асосий қисми иммиграция туфайли шаклланган янги дунёдаги мамлакатларда **тупроқ ҳуқуқи** асосида фуқаролик белгиланиши кенг тарқалди.

Ҳозирги кунга келиб, фуқаролик фақат туғилиш орқали бериладиган мамлакатлар ҳам бор. Шу кунга қадар бир қатор хорижий мамлакатларда боланинг фуқаролигини белгилашда эркак ва аёлларнинг тенгсизлиги давом этмоқда. Мисол учун, Непал, Ливан ва Багама каби мамлакатларда фарзандлар фуқаролар сифатида фақат оталар тегишли давлатларнинг фуқароси бўлган тақдирда тан олинади. Боланинг фуқаролигини аниқлаш учун онанинг фуқаролиги муҳим эмас [5. Р. 185].

Аксарият мамлакатларда фуқаролик президент томонидан берилади. Айрим давлатларда эса фуқароликни бериш масаласи билан бошқа органлар шуғулланади. Мисол учун, Белгияда фуқароликни олиш парламентнинг қарорига биноан, АҚШда эса судлар томонидан амалга оширилади. Лихтенштейн ҳукмронлиги фуқаролигини қабул қилиш тартиби жуда аниқ. Бу ерда ҳар бир мурожаат учун фуқароликка ариза бериш учун миллий референдум ўтказилади, унинг давомида ушбу давлатнинг 30 минг нафар фуқаролари ўз фуқароларининг сонини кўпайтиришга қарор қилади [6. С. 45].

Фуқароликни олиш натурализация орқали ҳам амалга оширилади, яъни бу инсон томонидан фуқароликни бериш тўғрисида илтимоснома билан қонун томонидан белгиланган давлат органларига мурожаат қилиш билан боғлиқ. Якуний қарор тегишли орган томонидан қабул қилинади.

Кўпгина мамлакатларда фуқароликни олиш учун ариза берган шахс фуқаролигини олмоқчи бўлган давлат ҳудудида маълум муддат яшаши шарт. Шахс ушбу давлат ҳудудида истиқомат қилиши керак бўлган минимал муддат ҳам белгиланиши мумкин. Масалан, Болгария, Франция, Швеция қонунчилигига кўра, шахс фуқароликка ариза беришдан олдин мамлакатда беш йил узлуксиз яшаган бўлиши шарт. Бу муддат Канада ва Венгрияда 3 йил, Италия ва Испанияда 10 йил, Швецарияда эса 12 йил ҳисобланади. Ушбу муддат фақат махсус белгиланган ҳолларда камайтирилиши мумкин.

Баъзи мамлакатларда фуқароликни олиш учун жуда катта ҳақ тўлаш керак – 10-20 минг франккача, айрим ҳолларда эса 100 минг франккача. Италиянинг фуқароси бўлишдан олдин ҳисобингизда камида 10 минг евро бўлиши керак. Баъзи мусулмон мамлакатларида фуқароликни бериш талаби Исломни қабул қилишдир.

• АҚШ иммиграция қонунчилигига кўра, (Иммиграция ва Фуқаролик тўғрисидаги 1952-сонли Қонун, 1990-йилда ўзгартирилган), фуқароликка эга бўлишни хоҳловчи шахслар учун асосий талаблар қуйидагилардир:

• 5 йил давомида АҚШнинг доимий яшовчиси мақоми;
• ёшга бўлган талаблар: 18 ёшдан ошган шахс натурализация учун мурожаат қилиши мумкин. Бироқ агар у 18 ёшга тўлмаган бўлса, ота-онаси АҚШ фуқароси бўлса, унинг номидан мурожаат қилиши мумкин.

• саводхонлик ва билим: инглиз тилини билиш, шу жумладан, оғзаки тилни ўқиш, ёзиш ва оғзаки ишлатиш қобилияти бўлиши талаб қилинади.

• энг муҳими, “ижобий ахлоқий хатти-ҳаракатлар” уларнинг асосий талабидир. Натурализация орқали фуқароликни олиш учун ариза берган шахс “ижобий ахлоқий хатти-ҳаракатлар”да 5 йил мобайнида бўлиши керак. Солиқни тўламасликдан то жиноят содир этишга бўлган ҳар қандай хатти-ҳаракат “тартибли хатти-ҳаракатлар” деб қабул қилинмайди.

• АҚШ Конституцияси принципига амал қилиш. Фуқароликни олиш учун мурожаат қилган киши “АҚШ Конституцияси тамойилларига содиқлигини” исботлаши керак. Суд амалиёти, хусусан, вакиллик демократиясига бўлган ишончни, АҚШ Конституциясида баён этилган қоидалар билан келишилганлигини ва, энг муҳими, мавжуд тизимнинг душмани бўлиши керак эмас.

• Атеист бўлмаслиги керак.

• Америка Қўшма Штатларига содиқлик қасамёдини қабул қилиши керак.

Фуқароликка эришиш учун фуқароликка эга бўлган шахс очиқ судда қуйидагиларга қасамёд қилиши керак: 1) АҚШ Конституциясини қўллаб-қувватлашга; 2) фуқароликни рад этиши ва бошқа давлатга содиқликдан воз кечиши ва тўлиқ ва мутлақо воз кечишга; 3) АҚШ Конституциясини ва қонунларини барча душманлардан ташқи ва ички ҳимоя қилишга; 4) АҚШга содиқ бўлишга” [7. С. 21]. АҚШ фуқаролигини олиш учун қўйиладиган талаблардан яна бири инглиз тилини билиш ҳисобланади. Баъзи мамлакатларда фуқароликни олиш тартиби ва фуқароликни олишни истаган кишига қўйиладиган талаблар шу қадар мураккабки, улар фуқароликни олиш имкониятларини деярли чеклаб қўяди.

Британия иммиграция қонунчилигини ислоҳ қилиш доирасида 2005-йил 1-ноябрдан бошлаб Британия фуқаролигини олиш учун ариза берувчилар Буюк Британияда тарих, маданият ва урф-одатлар бўйича билимларни синовдан ўтказиши, Британия ҳукумати асослари ва ушбу мамлакатдаги ижтимоий ҳаётнинг ўзига хос жиҳатидан хабардорликлари бўйича синовдан ўтишлари керак.

Бир қатор давлатларда, фуқароликни олиш учун ариза берган шахсга тегишли ҳудудда белгиланган муддат истиқомат қилишдан ташқари, бошқа талаблар қўйилади. Бразилияда шахс бирон-бир жиноятни содир қилишда суд томонидан айбдор деб топилмаган бўлиши керак.

Мавжуд умуминсоний ва минтақавий халқаро конвенциялар ирқий, этник, жинсий асосларда, шунингдек бошқа қатор асосларда фуқароликни беришда камситишни тақиқлайди. Масалан, 1984 йилда Америка Қўшма Штатларининг Инсон ҳуқуқлари бўйича суди ўз қарорида Коста-Рика Конституциясига киритилган ўзгартиришларни камситувчи норма эмас тан олган.

Фуқаролик имкониятни танлаш йўли билан, яъни чегара алмаштирилганда икки давлатнинг фуқаролигини (яъни икки фуқаролик) танлаш мумкин. Бу ҳолатда, фуқароликни олишнинг соддалаштирилган тартиби белгиланиши

мумкин. Аксарият ҳолларда, бир шахснинг ўз фуқаролигини сақлаб қолиш ёки бошқа давлат фуқаролигини олиш иродаси, у маълум бир ҳудудга кўчиб кетиш ёки ўша ҳудудда қолиб кетишида намоён бўлади.

Фуқаролик репатриация натижасида, яъни илгари йўқолган фуқароликни қайта тиклаш натижасида ҳам олиниши мумкин. Одатда, фуқароликни тиклаш тартиби фуқароликни олиш тартиби билан бир хил, аммо натижалари бошқача бўлиши мумкин. Баъзи мамлакатларда туғилиш орқали фуқароликка эга бўлиш билан фуқаролик олиш натижасида эришилган фуқаролик бироз фарқ қилади.

Айримларнинг фуқароликка эга бўлиши бошқаларнинг фуқаролигига боғлиқ ҳисобланади. Шундай қилиб, айрим давлатларнинг қонунчилигига кўра кичик болаларнинг фуқаролиги ота-оналарнинг фуқаролигига қараб ўзгариши мумкин. Бироқ маълум ёшга етганида (масалан, Болгария ва Қозоғистонда – 14 ёшдан бошлаб, Полшада – 16 ёшдан бошлаб) ота-оналарнинг фуқаролигини ўзгартириши ёш болаларнинг фуқаролигини автоматик равишда эмас, балки болаларнинг ёзма розилиги билан ўзгартирилиши мумкин. Баъзи давлатларнинг қонунларига кўра, хотиннинг фуқаролиги эрнинг фуқаролигига мослаштирилиши мумкин, турли давлат фуқаролари ўртасида никоҳ тузилганда хотин автоматик равишда эри билан бир хил фуқароликка эга бўлади.

Баъзи мамлакатларда фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга алоҳида эътибор қаратилади. Шундай қилиб, АҚШда ва Бразилияда туғилиш бўйича фуқароликни олиш анча осон ҳисобланади. Фақатгина туғилиш орқали (яъни тупроқ ҳуқуқи орқали) давлат фуқаролигини олган шахслар ушбу мамлакатлардаги барча лавозимларни эгаллаши мумкин.

Хорижий мамлакатларда фуқароликни тугатиш масаласига тўхталиб ўтадиган бўлсак, фуқаролик, биринчи навбатда, фуқароликдан ихтиёрий воз кечиш натижасида тугатилиши мумкин. Фуқароликдан чиқишни амалга ошириш учун тегишли шахс ваколатли органларга мурожаатнома юборади. Шу билан бирга, фуқароликдан воз кечиш эркинлигининг чекланишига йўл қўйилмайди. Лекин алоҳида ҳолларда айрим чекловлар ҳам бўлиши мумкин. Масалан, Хитой Халқ Республикасининг “Фуқаролик тўғрисида” ги Қонуни 11-моддасига асосан, давлат хизматчилари ва ҳарбий хизматчилар хизматда бўлган пайтида Хитой фуқаролигидан воз кечиш ҳуқуқига эга эмаслар.

Иккинчидан, фуқаролик қонунни бузганлик учун жавобгарлик белгиланиши натижасида тугатилиши мумкин. Баъзи мамлакатларда туғилиш орқали фуқароликни олган шахслар фуқароликдан маҳрум бўлмаслиги мумкин (масалан, Бразилияда). Фуқароликдан маҳрум этиш учун турли сабаблар мавжуд. АҚШда шахс фуқароликни қабул қилиш давомидаги қабул қилган қасамёдини бузса ёки расмий Америка сиёсатига қарама-қарши бўлган ҳаракатларда қатнашиш фуқароликдан маҳрум этиш учун асос бўлади.

Учинчидан, фуқароликни йўқотиш натижасида тугатиш мумкин. Фуқароликдан маҳрум этиш сабаблари қуйидагилардан иборат:

1) фуқароликни била туриб нотўғри маълумотлар, ёлғон ҳужжатлар асосида алдаш йўли билан сотиб олиш;

2) агар шахс хорижий давлат фойдасига давлатга қарши фаолият билан шуғулланган ва шу тариқа давлат манфаатларига зарар этказган бўлса (Франция, АҚШ, Буюк Британия, Болгария ва бошқа давлатлар);

3) вазирининг ёзма рухсатисиз хорижий қуроли кучлар хизматига кириш натижасида йўқотилади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Spiro P.J. A new international law of citizenship // American Journal of International Law. – 2011. – Т. 105. – №. 4. – PP. 694–746.
2. Kirisci K. UNHCR and Turkey: Cooperating for Improved Implementation of the 1951. Convention relating to the Status of Refugees // Int'l J. Refugee L. – 2001. – Т. 13. – P. 71.
3. Михайлова Е.В. Право на гражданство в Российской Федерации: конституционно-правовые аспекты // Москва. – 2008. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004076018.pdf.
4. Assembly U.N.G. Convention on the elimination of all forms of discrimination against women. – 1979.
5. Chiu T.Y., Yeoh B.S.A. Marriage migration, family and citizenship in Asia // Citizenship Studies. – 2021. – Т. 25. – №. 7. – PP. 879–897.
6. Арбузкин А.М. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие. М.: Юристъ, 2004. – С. 108.
7. Законодательные акты о гражданстве: в 4т. / сост. П.М. Громушкин. Т. 2–3. М.: Терра, 1993. – С. 41–42.